

ЗЛАТА ВУКСАНОВИЋ МАЦУРА

ПЛАН ЕМИЛА ХОПЕА
И ОТА ШЕНТАЛА
ЗА КОТЕЖ НЕИМАР

Насеље Котеж Неимар, изграђено у Београду у периоду између два светска рата, анализирано је у више наврата у текстовима који су се бавили уређењем града, развојем самог насеља или кућама које су ту подигнуте.¹ Међутим, остала је загонетка – ко су били аутори урбанистичког плана на основу којег је изграђен Котеж Неимар? Овај чланак реактуелизује то питање, даје одговор и анализира концепт изворног плана и околности под којима је израђен и спровођен.

Почећемо с једним подсећањем. Инжењер Влада Јованчевић, у есеју *Историја и уметности врша*, објављеном 1935. године у неколико наставака у часопису *Савремена оштина*, пише: „Три бечка архитекта, чијих се имена не сећам, израдили су перспективни пројекат за котеж 'Неимар', који је дуже време био изложен у излогу књижаре Васић и Јоцић у Кнез Михаиловој улици“.² Присећајући се перспективног приказа, он описује Котеж Неимар као „насеље у зеленилу“ са вилама које су биле „окупљене цвећем, украсним дрвећем и шибљем. Готово свака од њих (вила) била је посебно архитектонски обрађена са перголом и верандом“.³

Ко су бечки архитекти о којима пише Јованчевић? Историјски архив Београда, у кутији број 271, где се налазе документа Правног одсека Општег одељења Општине града Београда, чува и две литографије насловљене са *Пројекат за изградњу кошчежа на имању груштва: Неимар* и с поднасловима *Перспективни изглед* (сл. 1) и *Ситуација: Парцеларни план* (сл. 2). У сепаратистички декорисаном заглављу стоје имена тројице архитеката – *Е. Норпе, М. Каммерер, О. Шонтал*, као и акроним *НКС* и 1921. година.

О ауторима плана за насеље Котеж Неимар

Емил Хопе (Emil Hoppe), Ото Шентал (Otto Schönthal) и Марсел Каммерер (Marcel Kammerer),⁴ изванредни студенти Ота Вагнера, улазе у сам врх значајних и

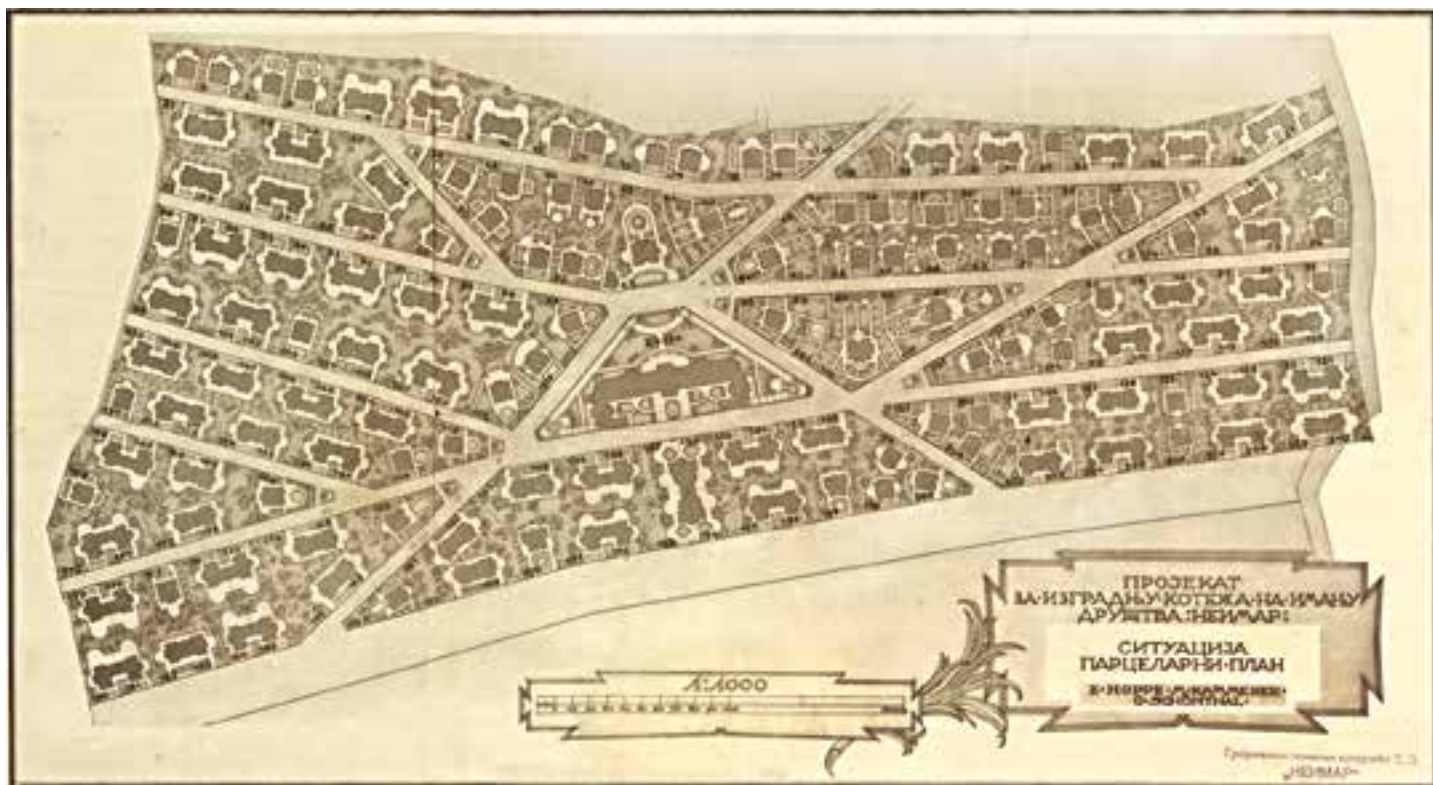

Сл. 1. Перспективни приказ Кошеж Неимара, аутори Емил Хоје и Ојто Шеншал, 1921. (ИАБ, ОГБ, К 271)

утицајних бечких дизајнера и архитеката, особито у првим деценијама 20. века. Професионалну каријеру започели су у Вагнеровом атељеу, радећи на неким од његових чувених пројеката, као што су Поштанска штедионица (*Postsparkassenamt*), Црква Светог Леополда (*Am*

Steinhof) и Градски музеј (*Stadtmuseum*). Године 1909. Хоје и Шеншал оснивају заједнички биро, а у периоду од 1911. до 1918. прикључује им се Марсел Камерер. Заједничке пројекте и цртеже најчешће су потписивали уоквиреним акронимом *HKS* и годином израде.⁵ Цртежи су

Сл. 2. Ситуациони, регулациони и парцелациони план Кошеж Неимара, аутори Емил Хоје и Ојто Шеншал, 1921. (ИАБ, ОГБ, К 271)

понекад били потписани и почетним словом имена и пуним презименом, док су пуно име и презиме користили, и то ретко, за самосталне радове. Први светски рат готово у целости прекида праксу бироа, али он није био угашен. По завршетку рата, Хопе и Шентал настављају рад, али без трећег партнера, понекад користећи пређашњи назив фирме „Хопе-Камерер-Шентал“ и акроним *HKS*. У овом чланку се први пут приказује план за котеж на имању друштва „Неимар“, који су потписали ова тројица архитеката, као и други цртежи, планови и документа који представљају примарне изворе истраживања. Будући да је Камерер напустио фирму 1918. године, можемо с великом извесношћу претпоставити да су аутори плана за Котеж Неимар из 1921. године били Хопе и Шентал.⁶

Марко Поцето (Marco Pozzetto) о значају Хопеа, Шентала и Камерера пише у својој студији о Вагнеровој школи. За Хопеа каже да је био архитекта „који је највише утицао на формирање бечког укуса између 1900. и 1910“, Шентала описује као „једну од најзначајнијих личности у Бечу, која је допринела развоју модерне форме“, а Камерера као „једну од најважнијих фигура на бечкој уметничкој сцени“.⁷ Јан Бојд Вајт (Jan Boyd White), у књизи посвећеној овој тројци архитеката, за биро „Хопе–Камерер–Шентал“ пише да је „комбинујући нове материјале и технике с традиционалном бечком архитектуром имао важну улогу у развоју бечког модернизма у годинама пре почетка Првог светског рата“.⁸ Дobar пример, који Вајт износи, јесу трибине и судијски торањ бечког хиподрома,⁹ где су аутори „на бриљантан начин повезали нову технику изградње у бетону с барокним детаљима“. За објекте реализоване изван Беча биро је користио приступ ближи „модерној и функционалној архитектури“,¹⁰ примењујући једноставна решења, локалне материјале и пажљиво уклапање у околни пејзаж.¹¹ Најзад, у овом кратком осврту, треба навести и Вајтову опаску да су пројекти Хопеа, Шентала и Камерера посебну пажњу привлачили „до савршенства доведеним маниром графичког представљања који тешко да и данас има себи равног“.¹² Овај веома успешан пројектантски тим, поред пројектовања и изградње бројних стамбених и пословних зграда у Бечу, радио је и ентеријере, излоге локала, дизајнирао намештај, текстил, или предмете од стакла. Касније ће овом списку Хопе и Шентал додати пројекте мостова, индустријских објеката, те монументалне планове за спортске комплексе.¹³ То су били славни дани бечке архитектуре, када је грађевинарство цветало. Пун списак Хопеових, Шенталових и Камерерових пројеката и изведених дела, било да су их радили самостално или потписивали са *HKS*, за период до 1912, налази се у Вајтовој књизи и обухвата 241 јединицу. Многе од њих

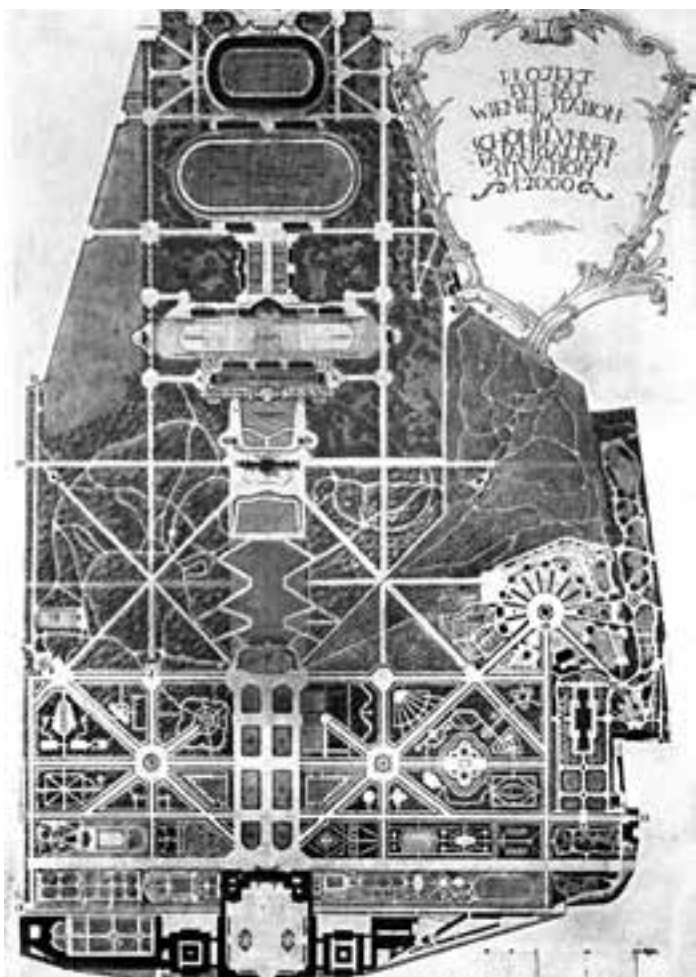
биле су објављиване у десетинама часописа, укључујући и *Der Architekt*, у то време водеће аустријско архитектонско гласило у којем је Шентал од 1909. године био уредник.

Године 1918. Хопе и Шентал настављају заједнички рад. Према њиховим пројектима, у периоду између два светска рата, изграђен је низ мањих јавних и индустријских објеката, док су најзначајније биле стамбене зграде и комплекси подигнути у оквиру бечког програма социјалног становања.¹⁴ Слика 3 илуструје мајсторство и смелост Хопеа и Шентала да споје савремено и традиционално, као и њихову вештину даfino и изражајно графички прикажу своје идеје. Њихова пракса је престала 1938, када су нацисти анектирали Аустрију и када је Шентал због јеврејског порекла своје супруге емигрирао у Швајцарску. „Тужна је иронија да почетак Шенталовог изгнанства коинцидира са објављивањем званичног поздрава Адолфу Хитлеру, који је Марсел Камерер потписао у име Савеза аустријских уметника.“¹⁵

Услед стагнације грађевинских активности у Бечу после 1918, Хопе и Шентал се окрећу ка новим тржиштима и то првенствено ка Чехословачкој, али у мањој мери и ка Југославији. На просторима Краљевине Југославије, Хопе и Шентал су израдили неколико пројеката у Београду и Новом Саду. Као нереализовани, у литератури се наводе пројекат за регулацију простора око Теразија из 1921. године и пројекат за хотел у Новом Саду из 1923. Њихов предлог за уређење Теразијске терасе карактерисао је аксијални план и заокружен централни простор с каскадама и обелисцима, који је био фланкиран монументалним зградама и колонадама.¹⁶ Хопе и Шентал су такође учествовали на међународном конкурс за Генерални план Београда, који је расписан 1921. и завршен 1922. године. Њихов рад под мотом „Престоница Карађорђевића“, био је један од пет пројеката који су добили посебно признање.¹⁷ Од реализованих, наводе се два из 1924. године – пројекат за Санаторијум Јовановић у Београду и за Српску задружну банку у Новом Саду.¹⁸

Хронологија настанка плана за насеље Котеж Неимар

Нова улога престонице Краљевине СХС/Југославије пред Београд је постављала и питање његовог архитектонског и урбанистичког уређења. Крупнији градски подухвати, како пише Александар Кадијевић, били су атрактивни не само за домаће ауторе и емигранте, првенствено руске архитекте који су у Београду нашли нови дом, већ и за градитеље из иностранства.¹⁹ С друге стране, Београд је привлачио и велики број становника,²⁰ при чему је несташница станова била веома изражена.

Сл. 3. Хојев и Шенјалов пројекат за стадион у фазанерији Шенбрунској парка, 1923. (Projekt für das Wiener Stadion im Schonbrunner Fasangarten)

Одговор на сложени проблем недостатка здравих и хигијенских станова покушавали су да нађу и Београдска општина и министарства, затим и већа индустријска предузећа, али њихове акције нису значајније доприносиле побољшању стања.²¹ Изградња станова је прешла у руке приватне иницијативе, било у виду рентнијерске станоградње, било кроз скромнију изградњу самих становника, највећим делом сиромашних.²²

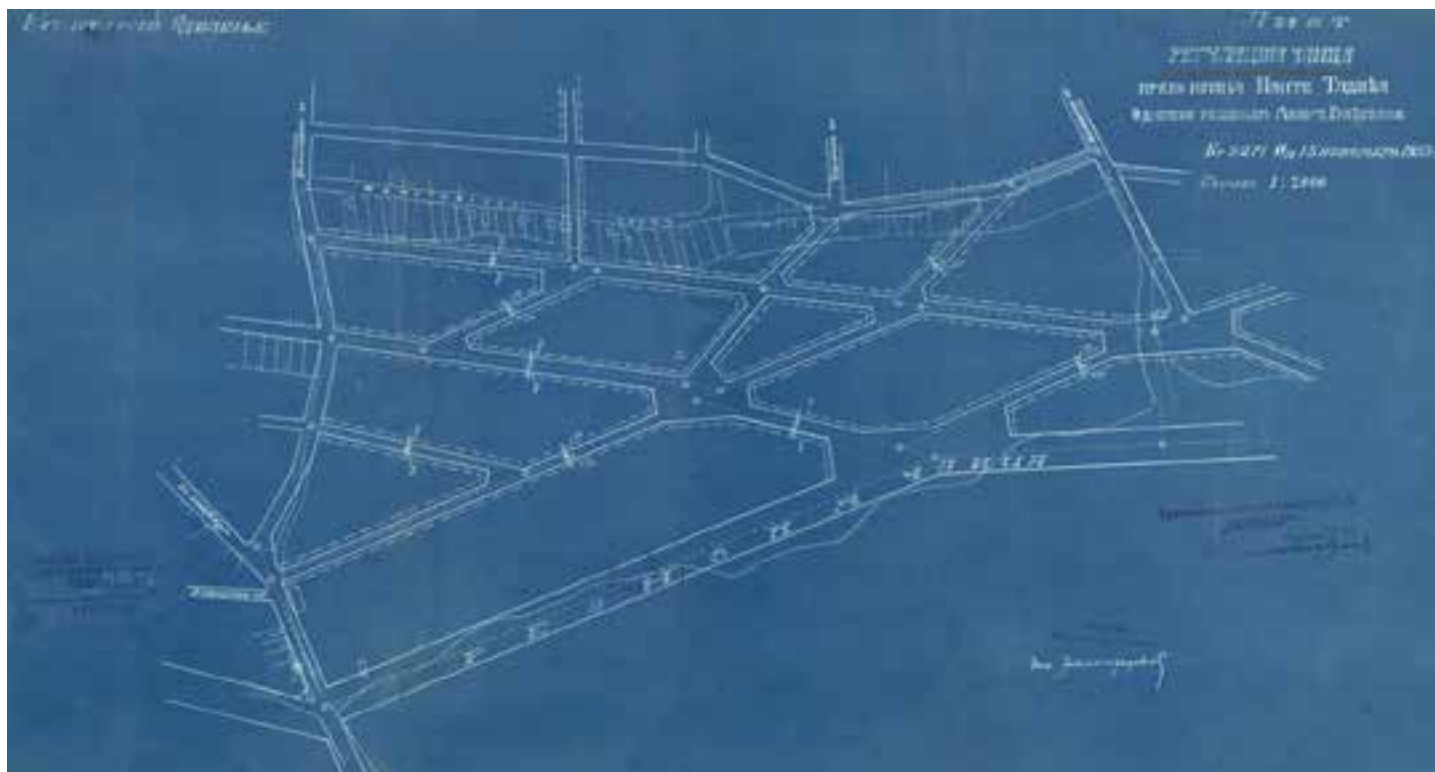
Средње имућни Београђани решење су тражили у задружном организовању, повољнијим стамбеним кредитима и подизању породичних кућа у новим насељима. Тако су формиране три колоније – Професорска, Чиновничка и Железничка, као и три котежа настала ангажовањем Грађевинско-техничког предузећа „Неимар“ д. д. – прво Котеж Неимар, затим насеље с леве стране Чубурског потока (преко пута Котеж Неимара) и пред Други светски рат котеж Нови Неимар. Према тумачењу Снежане Тошеве, „термин ’колонија’ односио се на

плански формирана насеља једног слоја становништва. За разлику од колонија, котеж је био насеље формирано од вила и кућа чије обликовање није било условљено типским пројектима, а становници су били различитог социјалног статуса“.²³ Битна разлика између колонија и котежа произилазила је и из врсте инвеститора који су допринели њиховом формирању. Наиме, колоније су настале иницијативом струковних задруга. Њихову изградњу су помагале и подржавале београдске или државне власти и у извесној мери имале су социјалну и политичку димензију.²⁴ Изградњу котежа покренула је и водила приватна фирма – друштво „Неимар“. Плацеви у котежу су били намењени тржишту и средњем слоју грађана различитих занимања.

Прве идеје о формирању насеља на овом простору јавиле су се још почетком 20. века. Када је 1906. године проширен грађевински рејон, у његов састав ушла је и неизграђена падина која се уздизала од десне обале Чубурског потока (данас Јужни булевар), ка већ формираној Шуматовачкој улици.²⁵ У то време су велики делови поменутог подручја, с њивама, воћњацима и виноградима, припадали београдском трговцу Панти Тадићу.²⁶ Први план „регулације улица“ за овај простор израђен је 1907, а одобрило га је Министарство грађевина Краљевине Србије, решењем број 9297 од 15. новембра из исте године²⁷ (сл. 4). Неколико месеци касније, 19. марта 1908, израђен је и план парцелације блокова са уцртаним парцелационим линијама, убележеним бројевима, димензијама и површином сваког плаца.²⁸ План је следио постојећи модел парцелисања околних блокова на Новом Селишту (Чубура), између улица Шуматовачке, Дубљанске, Чубурске и др. Унутар неправилне мреже улица било је предвиђено формирање дубоких и уских парцела, понекад широких свега 12, дубоких и до 60 метара, површина од 300 м² до 700 м² и више. Планом су била предвиђена и два мања трга и парк у југоисточном делу имања (сл. 5).

У Земуну је 1919. основано Грађевинско-техничко предузеће „Неимар“ д. д., које је крајем исте године отворило филијалу у Београду.²⁹ Следеће године, 1920, друштво „Неимар“ је од Панте Тадића купило имање између улица Браничевске, Шуматовачке, Кичевске (данас Максима Горког) и Реонске (Јужни булевар), у намери да ту изгради ново насеље – котеж. Тако ће с временом тај простор и насеље добити назив *Котеж Неимар*. Већ 12. маја 1921. друштво „Неимар“ је Београдској општини предало нови план којим је тражило измену регулација одобрених 1907, да би се „поправили и отклонили велики недостатци који су тамо били [...] имајући у виду модерније уређење Београда“.³⁰ За израду овог плана, „Неимар“ је ангажовао архитекте из Беча – Емила Хопа и Ота Шентала. Они су израдили *Пројекат за изградњу котежа на имању друштва: Неимар*, који је на једном цртежу садржао и регулациони

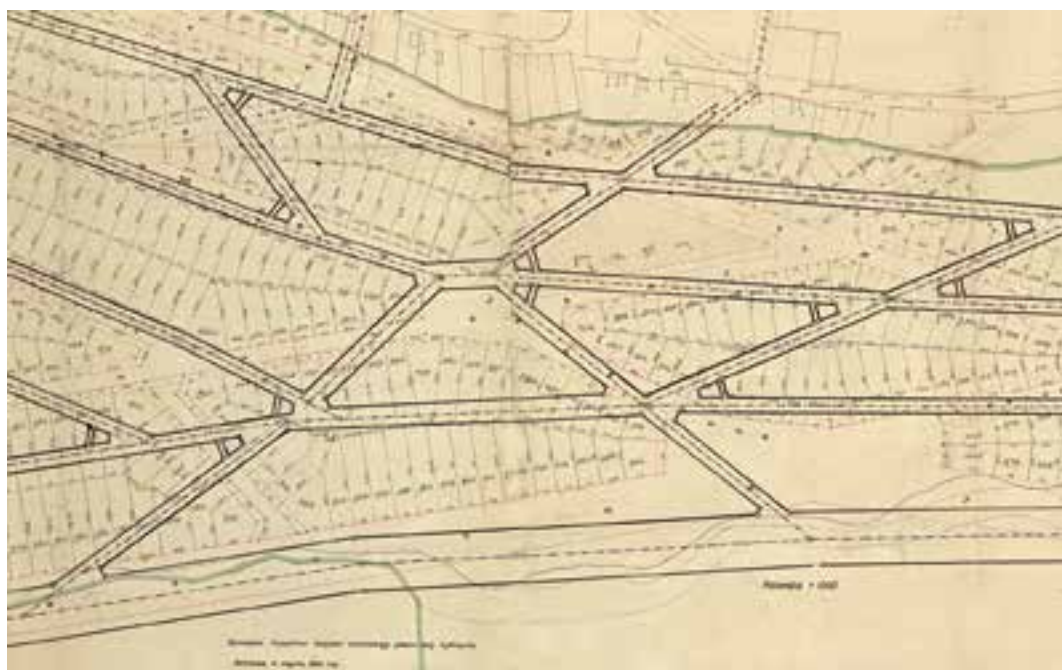
ПЛАН ЕМИЛА ХОПЕА И ОТА ШЕНТАЛА ЗА КОТЕЖ НЕИМАР

Сл. 4. Реулациони план за имање Паније Тадића, простор будуће Кошеж Неимара, 1907. (ИАБ, ОГБ, К 271)

и парцелациони план. Поред тога, „Неимар“ је финансирао и израду нове нивелације и подужних профила улица,³¹ као и Плана водовodne уличне мреже и Генералног плана канализације кошјежа. Ова два плана била су урађена у сарадњи са општинским службама.³²

О Хопеевом и Шенталовом плану за насеље које ће градити друштво „Неимар“ Општина је тражила мишљење од инжењера Ђорђа Ковалевог (Георгий Павлович Ковалевский).³³ У свом реферату од 8. јуна 1921. Ковалевски начелно похваљује предложени план,

Сл. 5. План парцелације из 1908. године, преко које је уцртана реулација одобрена 1922. (ИАБ, ОГБ, К 271, депољ)

даје неколико крупнијих и мањих примедби и предлаже Општини да га прихвати након унетих корекција. На основу овог реферата, као и због чињенице да Генерални план Београда још увек није био урађен, општинска Грађевинска секција је 2. јула 1921. одбила захтев „Неимара“, али је истовремено тражила и измене приложеног решења.

„Неимар“ је 7. септембра 1921. поднео општинском суду одговор на реферат Коваљевског са описом прихваћених и одбијених примедби.³⁴ Три месеца касније „Неимар“, у допису упућеном општинском Одбору за израду регулације, извештава да је учрпао измењену регулацију и нивелацију и моли да се план одобри.³⁵ На седници одржаној 11. априла 1922, Одбор је решио „да се одобри подизање имања друштва „Неимар“ [...] заједно са изменом регулације, у смислу мишљења Грађевинске Секције“.³⁶ Ситуациони план имања „Неимар“ у размери 1:1000, на којем је уписан датум 26. април 1922, одговара плану који су 1921. израдили Емил Хопе и Ото Шентал уз незнатне измене које су тражиле општинске службе.³⁷

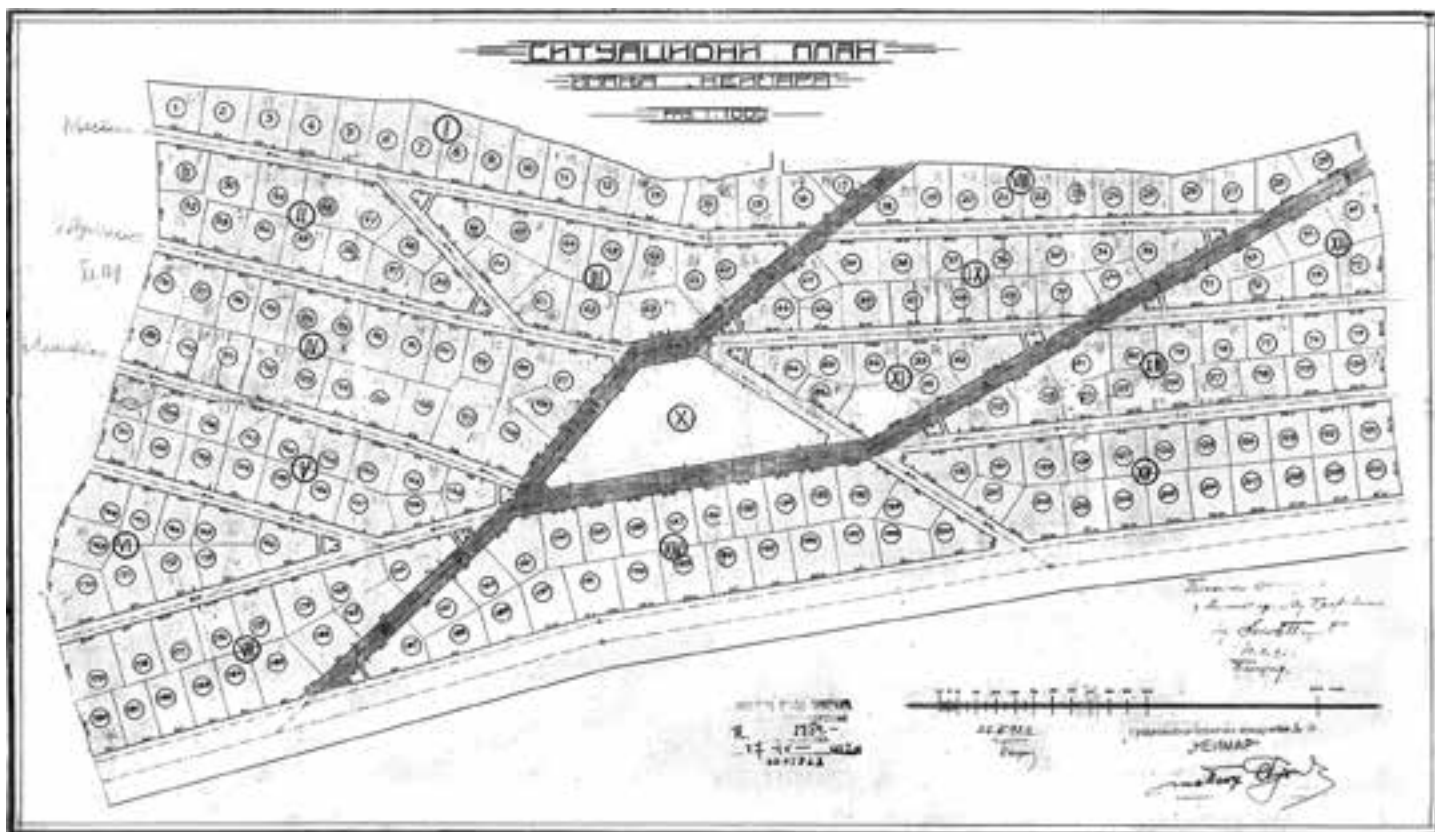
Потпредседник Београдске општине је 22. августа 1922. затражио од Министарства грађевина да одобри план котежа на имању „Неимара“.³⁸ Међутим, пола

године касније, 16. фебруара 1923, Министарство одбија план и тражи преиспитивање саобраћајне повезаности насеља са окружењем.³⁹ Ово шире сагледавање биће урађено у оквиру Генералног плана Београда, који је у то време био у изради и који је водио Коваљевски. Министри грађевина и унутрашњих дела потписују Генерални план Београда 31. маја 1924, као и шеф бироа Генералног плана Коваљевски. У усвојеном Генералном плану улична матрица и регулација коју су за Котеж Неимар поставили Хопе и Шентал остале су практично неизмењене, а Министарство грађевина је 12. јуна 1924. године одобрило изградњу насеља.⁴⁰

Хопеев и Шенталов план за Котеж Неимар

Сачувана архивска грађа не садржи информације које би расветлиле како је дошло до тога да друштво „Неимар“ ангажује биро Емила Хопеа и Ота Шентала, као ни колико је њихово ангажовање трајало или какви су били услови ове сарадње. У истраженој документацији не постоји ниједна писана реч, преписка, пројектни задатак нити Хопеева и Шенталова дескрипција њихових идеја и плана за Котеж Неимар. Сачуване су две литографије, једна, као што смо рекли, има поднаслов *Перспективни изглед*, а друга *Ситуација: Парцеларни*

Сл. 6. Ситуациони план Котеж Неимара са означеним бројевима улица, блокова и парцела, 1922.
(ИАБ, ОГБ, К 271)

план.⁴¹ План је израђен у размери 1:1000 и снабдевен је размерником. Иако се у Историјском архиву Београда налазе умањени прикази, обе литографије су веома јасне и прегледне.

Ситуација: Парцеларни план обухвата простор од Браничевске улице, део блокова с јужне стране Шуматовачке улице до Кичевске (Максима Горког) и планиране трасе Реонске улице (Јужни булевар), односно целокупно имање друштва „Неимар“ са десне стране Чубурског потока. На плану је дата нова улична мрежа, обележене су и нумерисане парцеле, учртане зграде и уређење дворишта. Обухватао је површину приближно 200.000 м², под грађевинама је било око 30.000 м², односно једна седмина целокупног земљишта, а остало се налазило под двориштима, улицама, скверовима и парком.⁴² У допису упућеном Општини 12. маја 1921, који је пратио планску документацију и био нека врста сажетог техничког описа Хопеевог и Шенталовог плана, друштво „Неимар“ пише да жели „да своје имање подигне и изгради по систему Цити [*sic*] жарден (Гарденштадт)“. Ђорђе Ковалеvски, кога је, као што смо видели, Општина позвала да изнесе мишљење о Хопеевом и Шенталовом плану, у свом реферату каже да предложено решење не нуди *city-garden* насеље, већ обично уређене стамбене блокове „приближно онако какви су блокови новог дела Крунске улице за коју се ипак не каже да је урађена према принципима *'city-garden'*“.⁴³ Ковалеvски наглашава да је „пројекат брижљиво израђен у детаљима за парцелара и грађевинара и да је сачуван општи стил, али опет све ово нису принципи *'city-garden'* већ уопште савременог грађења“. Став Ковалеvског био је заснован на његовом врло добром познавању изворних вртних градова у Енглеској, о којима је неколико година раније детаљно дискутовао у својој књизи. Лукреативну употребу термина *вртни град* Драгана Ђоровић коментарише као изванредан облик пропаганде „где је било довољно да се у огласу продаје плацева стамбених објеката појави израз *'вртни град'*, па да они одмах привуку купце“.⁴⁴

Структуру уличне мреже у Хопеевом и Шенталовом плану чине три подужне улице, које прате изохипсе терена и протежу се од Браничевске на западу до Кичевске улице (Максима Горког) на истоку (сл. 6). На северу имања, паралелно са Шуматовачком улицом, планирана је траса „улице I“ (касније Краљевића Томислава, данас Интернационалних бригада). Ниже ове, пролазиле су II (Хаџи Милентијева) и најјужније III улица (Краља Звонимира, данас Ђорђа Вајферта). Од Браничевске су такође полазиле блиско изохипсама и две краће улице – наставак Ламартинове (V улица) и Корнелија Станковића (IV улица). Дугачке, подужне улице биле су повезане с неколико дијагоналних. Средином насеља, у правцу североисток–југозапад, протезала се VII улица

(касније Петра Кочића), која се на северу надовезивала на Чубурску и на југу се спајала с планираном трасом Реонске улице. Паралелна са овом била је и источније постављена X улица (Јанка Веселиновића) која је полазила од Кичевске и долазила до Улице краља Звонимира. Једна краћа дијагонала (касније Корушка, данас Моравска), спајала је улице Краљевића Томислава и Хаџи Милентијеву (између II и III блока). Исти правац, северозапад–југоисток, имала је IX улица (Милорада Митровића), која је почињала на раскрсници Петра Кочића и Хаџи Милентијеве и спуштала се до Реонске улице.

Нагиби улица су били испод шест одсто и зависили су од њиховог положаја на терену. Пројектована ширина улица била је осам метара, изузев четири улице које су уоквиривале средишњи блок и биле широке десет метара.⁴⁵ То је укључивало тротоаре од 1,20 метара, са обе стране улице, и коловоз 5,60 односно 7,60 метара. Визуелни утисак веће ширине улица намеравао се постићи растојањем од 20 метара између насупрмних објеката, што би будућим власницима било условљено приликом куповине плаца. На раскрсницама где су се улице спајале под оштрим углом Хопе и Шентал су предвидели формирање 11 малих, трапезастих и озелењених „скверова с павиљонима“, постављеним на кружно обликованом партеру.⁴⁶

Примедбе Ковалеvског у вези са уличном мрежом коју су дали Хопе и Шентал тицали су се проширења појединих улица, затим правилнијег регулисања граничних улица (Браничевске и Кичевске) и посебно превазилажења проблема „монотоније“ и остваривања боље повезаности имања са окружењем. Ковалеvски примећује да је „свима улицама дата једнака ширина, те нема никакве разлике између споредних улица и истих за кретање, све оне имају једнаки попречни профил [...] Овде треба још додати да улице неће имати ни једног парчета зеленог сквера нити дрвореда“.⁴⁷ Коментаришући учртане скверове и павиљоне Ковалеvски пише: „Улепшавање улица састоји се само у изграђивању скверова [...] свега њих једанајест комада и сви су они једнаког облика и на терену ће давати врло монотон утисак.“⁴⁸ Током изградње насеља скверови су изведени, али само као озелењене површине без павиљона. Озбиљан недостатак Ковалеvски је видео у положају и распореду улица јер је, како каже, „потпуно монотон; Овде је сигурно била одређена пажња само на то, да се што више смањи пад улица, али су уметнички начини који се стварају техником грађења, остали потпуно непримењени“, и додаје да се „монотон изглед улица може штогот улепшати насадом дрвећа са једне сунчане стране; у овом случају мора да се попречни профил Друштва 1.20+5.60+1.20 промени на 2.00+4.80+1.20 при чему на простору од 2 м ширине могу [*sic*] се насадити дрвеће на 60 цм од ивице калдрме.“

Сл. 7. Дејшаљ с Перспективної іриказа Кошеж Неимара, аушори Емил Хоје и Ошо Шентал, 1921.
(ИАБ, ОГБ, К 271)

Ради боље повезаности насеља са окружењем, Коваљевски је сматрао да је, поред учртаних веза са Чубурском улицом (повезана дијагоналом број VII) и Кичевском (повезана дијагоналом број X) потребно „оставити још места за улице које би ишле перпендикуларно к I ул. например као продужетак Граничарске и Подгоричке улице“.⁴⁹ „Неимар“ се сложио са овом примедбом и у коригованом плану била је учртана управна веза с Подгоричком, која је касније пренета и у Генерални план из 1923/1924. године, али никада није реализована. Коваљевски је предлагао и проширење дијагоналне X улице (Јанка Веселиновића), где би била постављена два трамвајска колосека, чиме би се постигла јача веза са Реонском и Кичевском и даље са Улицом Краља Александра. Слично мишљење имало је и Министарство грађевина, које је у фебруару 1923. године као услов за дефинитивно одобрење плана тражило да се узму „у обзир не само околне улице већ и оближње главне комуникације вароши, да би се [...] добила јасна и потпунија слика саобраћајних веза“.⁵⁰ Ни Општина ни „Неимар“ нису прихватили сугестију Коваљевског о спровођењу трамвајске линије кроз X улицу, већ само делимично повећање профила са осам на десет метара. Одговор на захтев Министарства о ширем сагледавању саобраћајних веза Општина је дала кроз извод из Генералног плана, који се у то време, у октобру 1923, налазио у завршној фази израде. Улична мрежа и регулација за насеље Котеж Неимар, коју су Хопе и Шентал

поставили почетком 1921, Министарство грађевина коначно је одобрило тек три године касније, односно 12. јуна 1924. године.⁵¹ Касније, када је Коваљевски разрађивао део „Неимаровог“ имања на левој обали Чубурског потока, при томе следећи логику Хопеове и Шенталове замисли, у плану Котеж Неимара долази до једине измене постављањем трасе Улице Михаила Гавриловића, која није битније нарушила Хопеов и Шенталов концепт.

Унутар уличне мреже насеља Котеж Неимар, Хопе и Шентал су планирали формирање 15 блокова, различитих облика и величина. Блокови су били означени бројевима од I до XV. За становање, односно изградњу кућа, било је предвиђено 14 блокова, а један (блок X), трапезастог облика и централно постављен, био је за јавну намену (данас Парк Јелене Шантић). Хопе и Шентал су у његовом северном делу предвидели мању парковску површину, а у јужном један јавни објекат знатног габарита, висок приземље и три спрата. Симетрично компонована, са централно постављеном високом кулом, зграда је требало да доминира целокупним простором Котежа (сл. 1). Велика висинска разлика између северног и јужног дела блока савладана је са два степеништа, бочно постављена у односу на зграду. Коваљевски је сматрао да је овај, централни блок, и најуспешније обликован у предложеном плану. Међутим, он има примедбу да се „њим не може служити као парком пошто је његова површина 6.324 m² од којих ће се сс

2.500 m² утрошити за зграду са степеништем на III улици а за шетњу ће становника остати само две друге границе блока са врло малим зеленилом“. Генерални план је на овом простору предвидео локалну пијацу, али се због близине Каленићеве пијаце од ове идеје брзо одустало. За све то време „Неимар“ је за неискоришћено земљиште блока X, које се полако претварало у депонију, плаћао огроман порез. Да би повратило новац, предузеће је од Општине тражило дозволу да парцелише земљиште блока X и да га претвори у стамбени. Томе су се успротивили и Општина и становници насеља, па је овај захтев „Неимара“, данас можемо рећи на сву срећу, остао нереализован.⁵²

Стамбени блокови у насељу, које су учртали Хопе и Шентал, били су издељени на парцеле различитих димензија и форме, мада се уочава тежња ка што правилнијем, квадратном и правоугаоном облику. Најмања ширина уличних фронтана била је 20 метара, а површина парцела 500 m² и више. Парцеле највећих површина налазиле су се ближе централном делу насеља, као и на оштрим угловима блокова, по правилу иза скверова. Најмањи, блок XI, имао је осам плацева, а највећи блок XIV, њих 26. Требало је да плацеви према улици буду ограђени зиданом оградом, а у унутрашњости блока разделени широким озелењеним оградама. Планом је било предвиђено 210 парцела, са исто толико стамбених објеката, у склопу којих је „Неимар“ претпостављао да може бити саграђено приближно 500 станова са четири до пет соба.⁵³ Укупно је постојало 14 типова зграда пројектованих као веће или мање слободностојеће куће (девет типова), двојне зграде (пет типова), као и један четворни објекат (сл. 2).

Слободностојећих кућа требало је да буде укупно 77. Најлуксузније виле, укупно њих пет, биле би смештене на великим парцелама у средишту насеља. Високе приземље и један спрат, под косим или мансардним крововима, виле су имале симетрично компонована улична прочеља са истуреним полукружним улазом, који је био наглашен колонадама и балконом.⁵⁴ Још један улаз налазио се са бочне стране, преко којег је успостављана веза са двориштем. Велики и богато декорисани прозорски отвори били су ритмично распоређени. Виле су се издвајале не само габаритом и величином плаца већ и развијенијом обрадом дворишта, с фонтанама, перголама, баштенским павиљонима и богатијим зеленилом. Скромније виле, њих укупно 71, углавном су се налазиле у блоковима на северном делу имања, а у мањем броју у осталим блоковима или на угаоним парцелама. У плану су учртане и четири сасвим мале, можда већ постојеће куће.

Двојних зграда требало је да буде укупно 64, на 128 парцела. По правилу су биле смештене на правоугаоним, а нешто ређе на парцелама неправилног облика.

Без обзира на облик парцеле, Хопе и Шентал су користили истоветан начин обраде партера и уређења дворишта. Тако су и форма и изглед двојних зграда, као и њихова дворишта, били пројектовани као у огледалу, у односу на краћу осу објекта. Веће двојне виле су имале раван кров и основу у облику слова „П“, с продужецима на бочним крилима у виду веранде са које се приступало у двориште. Краћа оса објекта се настављала као разделница, ограда између суседних дворишта. Остале, нешто мање двојне зграде, биле су под косим крововима, без дворишних веранди, већ се у башту приступало из бочно постављених улаза. Само један објекат је био пројектован као четворна кућа. Налазио се у блоку XIV, преко пута грађевине с јавном наменом, тако да се његова подужна осовина надовезивала на краћу осовину јавног објекта.

Тако пројектоване зграде и дворишта имале су двојаку функцију. Гледано са уличне стране, то су биле репрезентативне градске виле са предбаштама. Посматрано из дворишта, одликовала их је отменост, попут вила које су за имућне клијенте Хопе и Шентал пројектовали у вртним предграђима царског Беча. Мада Хопе и Шентал нису оставили писани траг о свом пројекту за Котеж Неимар, извесна паралела може се повући са описом предграђа с леве стране Чубурског потока који су дали у конкурсном раду за Генерални план Београда, за које кажу „с оне стране рејонске границе који следује у своје даљем правцу чубурску долину предвиђено је предграђе које са својим отвореним начином зидања са наслоњеним и слободним грађевинама чини пандан оним деловима града који се налазе још унутар рејонске улице. Источни крај тога предграђа, а и онога у рејону, свршава се великим јавним парком. Ту почиње рејонска улица, која је досад ишла долином, своје сликовито пењање ка смедеревском друму“.

Како су Хопе и Шентал замишљали амбијент Котеж Неимара сведочи *Перспективни изглед*, који у првом плану доноси будући, претпостављени изглед насеља. Детаљно су разрађени волумени и фасаде стамбених објеката, као и зграде с јавном наменом, затим улични скверови и павиљони, озелењивања и уређења дворишта и њихове ограде. У залеђу Котеж Неимара, Хопе и Шентал вешто и прецизно приказују готово целокупан простор тадашњег Београда, док с посебном пажњом учртавају блокове, распоред, изглед и габарите кућа у непосредном окружењу новог котежа. Ту, на прелазу између постојећих и планираних стамбених блокова, могу се сагледати идеје и квалитет Хопеевог и Шенталовог пројекта (сл. 7). С парне стране Браничевске улице и на Новом Селишту видимо амбијент градске периферије, који је, како то пише архитекта Јан Дубови „врло убог [...] подигнут сасвим случајно, јер није при томе било добре руке, која би водила овај посао. Терен

периферије је међутим красан и на њему би се могло створити нешто, што не би имао ни један град⁵⁵. Хопе и Шентал су на Котеж Неимару управо нечем таквом стремили – они пројектују велерадски резиденцијални амбијент. Можда то није – како им је замерао Ковалевић – *сигни жарден*, али је њихов план свакако доприноси Београду да „добие изглед краљевске престонице велике и снажне државе, да постане главни модерно уређени центар југоисточне Европе“, што је им је био кључни мото током израде конкурсног рада за Генерални план Београда.

Закључак

Иницијатива друштва „Неимар“ да ангажује међународно признате архитекте и изгради једно отмено насеље које ће одговарати модерном Београду, какав се очекивао, свакако је вредна похвале. Друштво „Неимар“ је имало јасну пословну визију да у условима послератне стамбене кризе подигне ново насеље у којем ће средње имућни становници града који су желели квалитетнији животни простор моћи да саграде сопствену кућу. У том циљу, „Неимар“ је купио и земљишни комплекс с леве стране Чубурског потока.⁵⁶ Одлука „Неимара“ да најпре изради план и подигне Котеж са десне стране Чубурског потока произашла је из сасвим практичног разлога – имаће је лежало унутар границе рејона. Надаље, „Неимар“ је Хопеевим и Шенталовим планом заправо тражио измене планова регулације и парцелације који су били одобрени 1907. и 1908, а не одобрење „новог плана“, што је требало да олакша административну процедуру и омогући бржу изградњу насеља и кућа. „Неимар“ је добро знао да „има права на све оне комуналне институције и бенефиције као и остала имања која леже у рејону Општине београдске“,⁵⁷ али је такође био свестан и тешкоћа с којим су се тих послератних година суочавале општинске службе. Због тога је финансирао и израду планова за водоводну и канализациону мрежу и предложио да „предузеће набави под најповољнијим условима сав потребан водоводни материјал – ако га Општина нема – а при изградњи предузеће би било вољно, да изађе Суду Општинском у сусрет до крајњих граница“, затим да под сличним условима изгради канализациону мрежу, као и да „предузме изградњу оградне око свих блокова уличних и израду тротоара на целој комплексу, о свом трошку“.⁵⁸ Радови, које је друштво „Неимар“ било спремно да обави, а умногоме их је и извршило, говоре о његовом поверењу у Хопеев и Шенталов план, као и о вери да доприноси бољем изгледу Београда.

Међутим, акција друштва „Неимар“ је често наилазила на готово непремостиве препреке које су постављале београдска и државна бирократија. И док се Београд, како то каже општински архитекта Даница Томић Милосављевић, „преливао на све стране“, док су периферија и градња без грађевинске дозволе неконтролисано бујале, а спекулација са земљиштем изван грађевинског рејона цветала, друштву „Неимар“ је требало више од три године да од општинских и државних служби добије дозволу за изградњу новог насеља унутар граница рејона. И када су Општина и Министарство грађевина одобрили план, опремање насеља водоводом и канализацијом, кадровање улица и тротоара ишли су веома споро, што је с једне стране „Неимару“ стварало велике пословне губитке, а с друге изазивало незадовољство становника насеља.⁵⁹ Сукоб интереса Општине, власника кућа и плацева и друштва „Неимар“, који је често имао и епилог на суду, Ранка Гашић види као добру илустрацију неповољних и бирократизованих „услова у којима се одвијала урбанизација међуратног Београда“.⁶⁰

Емил Хопе и Ото Шентал су нацртали уличну мрежу за Котеж Неимар која је у свим основним поставкама истоветна ономе што данас затичемо на терену. Изградња кућа и вила није пратила њихову идеју о „отвореном начину зидања с наслоњеним и слободним грађевинама“, већ ће као што пише Слободан Богуновић „у Котеж Неимару доћи до пуног изражаја унутрашњи плурализам укуса и естетских схватања, утемељен у материјалној основици нових становника“.⁶¹ Међутим, иако виле нису подигнуте према Хопеевој и Шенталовој замисли, посматрано са урбанистичког становишта, Котеж Неимар је њихово дело, њихов пројект који је утицао на формирање општег амбијента долине Чубурског потока, каснијег Јужног булевара. И једна и друга његова страна израсле су у пожељне београдске крајеве. Била је то добра подлога у коју су своје пројекте касније уткали Бранко Таназевић, Драгомир Тадић, Милан Злоковић, Милутин Борисављевић и Момир Коруновић, али је ипак штета што се у овом низу не налазе и бечки архитекти.

Мр Злата М. Вуксановић Мацура,
архитекта
Београд
zлата.vuksanovic@gmail.com

НАПОМЕНЕ:

- 1] Дивна Ђурић-Замоло, Светлана Недић, *Стамбени делови Београда и њихови називи до 1941. године*, ГГБ, XL/XLI, Београд, 1993/1994, 79; Ивана Ковачевић, *Прилози познавању архитектонској опису Милутина Борисављевића: породична кућа и вила*, Наслеђе, IV, Београд, 2002, 89–112; Slobodan – Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, knjiga I, Beogradska knjiga, Beograd, 2005; Снежана Тошева, *Србија и Бриџанија, културни додирни појачај XX века*, Музеј науке и технике, Галерија науке и технике САНУ, Београд, 2007; Драгана Ђоровић, *Врџини праг у Београду*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2009; Ranka Gašić, *Urbanizacija međuratnog Beograda: Primer naselja „Kotež Neimar“*, Istorija XX veka, том 27, br. 2, 2009, 53–66;
- 2] Влада Јованчевић, *Историја и уметности врџа*, Савремена општина, 11–12, Београд, 1935, 520–521.
- 3] *Историја*, 521.
- 4] Два базна извора за податке о раду Хопеа, Шентала и Каммерера: монографија Ian Boyd Whyte, *Emil Hoppe, Marcel Kammerer, Otto Schönthal: Three Architects from the Master Class of Otto Wagner*, The MIT Press, 1989; *Енциклопедија архитекта*, Беч 1770–1945. (*Architektenlexikon Wien 1770–1945*), коју је приредио Архитектонски центар из Беча (Architekturzentrum Wien), преузето са: http://www.architektenlexikon.at/de/idx_A.htm (4. април 2012). О њиховом животу и делу видети и: Marco Pozzetto, *Die Schule Otto Wagners: 1894–1912*, Schroll, Wien, München, 1980; Andreas Lehne, *Jugendstil in Wien: Ein Architekturführer*, J&V Edition, Wien, 1989; Ursula Prokoc, *Wien, Aufbruch zur Metropole: Geschäfts- und Wohnhauser der Innenstadt, 1910 bis 1914*, Bohlau, Wien, 1994; Marko Posceto, *Vagnerova škola: 1894–1912*, у: Miloš R. Perović, *Istorija moderne arhitekture: antologija tekstova*, Koreni modernizma, knjiga 1, IDEA, Arhitektonski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 1997, 535–549; Eve Blau, *The Architecture of Red Vienna, 1919–1934*, The MIT Press, 1999.
- 5] Ian Boyd Whyte, *нав. дело*, 206–208, 213.
- 6] Сличан је и случај у вези с њиховим учешћем на конкурсима из 1921–1922 за Генерални план Београда, где поједини извори наводе сву тројицу као ауторе конкурсног рада, док други наводе само Хопеа и Шентала.
- 7] Marco Pozzetto, *Die Schule Otto Wagner: 1894–1912*, 228, 247, 231.
- 8] Појам „модеран“ односи се на класични модернизам у архитектури, у смислу у којем су га заступали Ото Вагнер, Луј Саливен (Louis Sullivan) и Чарлс Рени Мекинтош (Charles Rennie Mackintosh). Према: Augustin Zarnic, *Realizam protiv Verniedlichung-a: projekat velikog grada*, у: Miloš R. Perović, *Istorija moderne arhitekture: antologija tekstova*, Koreni modernizma, knjiga 1, 532.
- 9] *Wiener Trabrennverband*, Prater, Vienna II, 1911–1913.
- 10] Ian Boyd Whyte, *нав. дело*, 76.
- 11] Од значајних пројеката изван Беча посебно се у литератури издваја низ станичних и других зграда за железницу у Доњој Аустрији (*Niederösterreichische*).
- 12] Ian Boyd Whyte, *нав. дело*, 8.
- 13] Значајније стамбене зграде изведене према њиховим пројектима биле су: *Martinstrasse 17*, Vienna XVIII, 1910; *Frankenberggasse 3*, Vienna IV, 1910; *Rosensteingasse 73*, Vienna XVII, 1911; *Wiedner Hauptstrasse 126–128*, Vienna V, 1912–1913; *Plenergasse 24*, Vienna XVIII, 1912. Пословне зграде и банке: *Dorotheergasse 5 и 7*, Vienna I, 1912–1915; *Zentralbank der Deutschen Sparkassen*, Am Hof, Vienna I, 1913–1916.
- 14] У оквиру бечког програма социјалног становања Хопе и Шентал су пројектовали: *Zürcher-Hof (Gudrunstrasse 145–149*, Vienna X, 1928–1930); *Strindberg-Hof (Rinnböckstrasse 53–61*, Vienna XI, 1930); *Matteotiplatz (Sandleiten*, Vienna XVI, 1925–1929) био је њихов највећи пројекат у оквиру овог програма, и на њему су радили с још неколицином архитеката.
- 15] Ian Boyd Whyte, *нав. дело*, 9.
- 16] *Architektenlexikon Wien 1770–1945*, преузето са: http://www.architektenlexikon.at/de/idx_A.htm (4. април 2012).
- 17] На конкурс су стигла 22 рада (од тога 20 из иностранства), а 18 је било награђено или откупљено. Прва награда није додељена, већ су додељене три равноправне друге награде.
- 18] *Architektenlexikon Wien 1770–1945*, преузето са: http://www.architektenlexikon.at/de/idx_A.htm (4. април 2012).
- 19] Александар Кадјевић, *Новинарски дом – значајно остварење хрватских архитекта у Београду*, Наслеђе, XII, 2011, 117.
- 20] У периоду између два светска рата број становника Београда се утростручио, а годишње се досељавало око 10 000 особа. Томислав Богавец, *Становништво Београда 1918–1991*, БИГЗ, Српска књижевна задруга, Музеј града Београда, Београд, 1991, 78–79.
- 21] Злата Вуксановић-Мацура, *Социјални сџанови Београда у првој половини 20. века*, Наслеђе, XII, 2011, 65–89.
- 22] Злата Вуксановић-Мацура, *Визија социјалног становања у Београду (1919–1941)*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2011, 26–27.
- 23] Снежана Тошева, *Србија и Бриџанија, културни додирни појачај XX века*, Музеј науке и технике, Галерија науке и технике САНУ, Београд, 2007, 96–97.
- 24] Професорска и Чиновничка колонија настале су уз подршку Београдске општине, а железничка колонија уз помоћ државне Дирекције железница.
- 25] Граница грађевинског рејона у овој зони полазила је од Саве и Трошаринске станице на Топчидерском друму (данас Булевар војводе Мишића), ишла долином Мокролушког потока (Булевар Франша Д’Епера), затим секла Крагујевачки друм (Булевар ослобођења), па настављала даље дуж Чубурског потока (Јужни булевар). Одатле се праволинијски пела ка северу. Границе рејона су дате на основу *Плана прага Београда, пресеционице Краљ. Србије из 1909. године* (Музеј града Београда, Ур-16670). Упоредити са: Светлана Недић, *Урбанистичко уређење Београда од 1886. до 1914. године*, ГГБ, XXIII, Београд, 1976, 182.
- 26] Панта Тадић је био један од оснивача и акционар Грађевинско-техничког предузећа „Неимар“ д. д., које је 1920. године од њега откупило ово имање.
- 27] *Рекулација улица преко имања Паније Тадића*, размера 1:2000, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, кутија 271.
- 28] У досадашњим текстовима који обрађују насеље Котеж Неимар не помињу се планови из 1907. и 1908, већ се као године израде првих планова најчешће наводе 1921. и 1922.
- 29] О оснивању и раду друштва „Неимар“ видети у: Архив Југославије, Фонд Министарства трговине и индустрије (65) ф-1223; Ranka Gašić, *нав. дело*.

- 30] *Дойис прегузећа „Неимар“ Суду оишићине Београдске*, 7. септембар 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 31] На милиметарском папиру, у размери 1:200 и 1:1000, нацртани су уздужни пресеци свих улица, без потписа, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 32] *Писмо прегузећа „Неимар“ Суду Оишићине града Београда*, 12. мај 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 33] *Реферат Борђа Ковалејевској прегатј Кайасјарском одељењу*, 8. јун 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, правни одсек, к 271.
- 34] *Дойис прегузећа „Неимар“ Суду оишићине Београдске*, 7. септембар 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 35] *Дойис прегузећа „Неимар“ Одбору за изградњу Рејулације*, 7. новембар 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 36] *Прејис решења које је на седници 11. априла 1922. донео Оишићински Одбор*, 20. април 1922, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 37] *Сићуациони план имања Неимар*, размера 1:1000, 26. април 1922, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 38] *Дойис појипредседника Београдске оишићине Минисјарсјиву грађевина*, 22. август 1922, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 39] *Одјовор Минисјарсјива грађевина Суду оишићине Београдске и Кайасјарском одељењу*, 16. фебруар 1923, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 40] *Дойис начелника Оишићеј одељења, по наредби Минисјара грађевина, Суду оишићине града Београда*, 12. јун 1924, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 41] ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 42] *Дойис прегузећа „Неимар“ Суду оишићине Београдске*, 7. септембар 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 43] У тексту реферата који је писан руком и који је потписао Ковалејевски налази се термин *city-garden*, док у препису урађеном на писаћој машини у Правном одсеку стоји *сићи жарден*. *Реферат Борђа Ковалејевској прегатј Кайасјарском одељењу*, 8. јун 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 44] Драгана Ћоровић, *Врјини град у Београду*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2009, 49.
- 45] *Дойиси прегузећа „Неимар“ Суду оишићине Београдске*, 12. мај и 7. септембар 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 46] Овде, као и у наставку чланка, коришћен је изворни израз *сквер*, мада је заправо била реч о веома малој озелењеној површини.
- 47] *Реферат Борђа Ковалејевској прегатј Кайасјарском одељењу*, 8. јун 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 48] *Исио*.
- 49] *Исио*.
- 50] *Дойис Минисјарсјива грађевина Суду Оишићине Београдске – Кайасјарском одељењу*, 16. фебруар 1923, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 51] *Дойис начелника Оишићеј одељења Минисјарсјива грађевина Суду оишићине града Београда*, 12. јун 1924. ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 52] Неименовани план парцелације блока Х, размера 1:500, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 53] *Писмо прегузећа „Неимар“ Суду Оишићине града Београда*, 12. мај 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 54] Ови и остали описи зграда дати су на основу оба Хопеова и Шенталова прилога, и плана и перспективе.
- 55] Јан Дубови, *Врјини град*, Технички лист 1, 2, 3, Загреб, 1925, 7–11, 19–24, 42–46; наведено према: Дијана Милашиновић Марић, *Архијекџа Јан Дубови*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2001, 130.
- 56] Ово имање се налазило између будуће Реонске улице и Господарског пута (Господара Вучића) и на западу се граничило с великим поседом Министарства просвете (задужбина Влајка Каленића), а на истоку се протезало до Кичевске улице (Максима Горког).
- 57] *Писмо прегузећа „Неимар“ Суду Оишићине града Београда*, 12. мај 1921, ИАБ, ОГБ – Опште одељење, Правни одсек, к 271.
- 58] *Исио*.
- 59] Становници Котежа су финансирали калдрмисање дела улица и тротоара, што је било у надлежности Општине. Међутим, у петицијама које су упућивали Општини о комуналним недостацима у насељу, они су се знатно чешће жалили на друштво „Неимар“ него на општинске службе. У вези с тим је и вишемесечна полемика у листу *Правда*, коју су током 1932. и 1933. водили архитекта Милутин Борисављевић, који је имао кућу у Котежу, и адвокат Миодраг Николић у име инжењера Петра Путника, директора друштва „Неимар“.
- 60] Ranka Gašić, *нав. дело*, 59.
- 61] Slobodan – Giša Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, knjiga I, Beogradska knjiga, Beograd, 2005, 596.

Summary: ZLATA VUKSANOVIĆ MACURA

EMIL HOPPE AND OTTO SCHÖNTHAL'S PROJECT FOR KOTEŽ NEIMAR

This contribution to the history of town planning in 20th-century Belgrade brings fresh insights into the origin of the project for Kotež Neimar and the blueprints done in 1921 by the Viennese architects Emil Hoppe and Otto Schönthal. Their project for the Kotež Neimar neighbourhood is not recorded in the European literature devoted to the work of the two important and influential Viennese architects.

The Historical Archives of Belgrade keeps two lithographs, both titled 'Project for the Neimar Society estate development'. One is subtitled 'Perspective view', the other 'Situation: Parcellation plan'. The secession-styled header encloses the signatures of E. Hoppe, M. Kammerer and O. Schönthal, the acronym H K S, and the year 1921. Given that Kammerer had left the firm in 1918, it may be assumed with a lot of certainty that the project was authored by the other two architects, who simply used the original firm header.

Belgrade's new role as the capital city of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Yugoslavia) posed a challenge to architectural and urban design, and major municipal projects were attractive for both domestic and foreign architects. Thus the construction company Neimar hired Hoppe and Schönthal's studio. The paper also cites their other projects in Yugoslavia, which, unlike this one, are known in the architectural literature devoted to their work.

Hoppe and Schönthal designed Kotež Neimar as a metropolitan residential neighbourhood. Their executed project certainly helped Belgrade to 'assume the appearance of the royal capital of a large and strong country, to become the main centre of south-east Europe fashioned in a modern way', which had been the leitmotif of their prize-winning entry for the international competition for the Master Plan of Belgrade in 1921–22.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Kotež Neimar, perspective view, by Emil Hoppe and Otto Schönthal, 1921 (Historical Archives of Belgrade [HAB], OGB K 271)

Fig. 2 Situation, regulation and parcellation plan for Kotež Neimar by Emil Hoppe and Otto Schönthal, 1921 (HAB, OGB K 271)

Fig. 3 Hoppe and Schönthal's project for a stadium in the Schönbrunn pheasant garden, 1923 (*Projekt für das Wiener Stadion im Schonbrunner Fasangarten*)

Fig. 4 Regulation plan for the estate of Panta Tadić in the future Kotež Neimar neighbourhood, 1907 (HAB, OGB K 271)

Fig. 5 Regulation plan approved in 1922 superimposed over the parcellation plan of 1908 (HAB, OGB K 271)

Fig. 6 Site plan of Kotež Neimar with streets, blocks and lots marked with numbers, 1922 (HAB, OGB K 271)

Fig. 7 Detail of the perspective view of Kotež Neimar by Emil Hoppe and Otto Schönthal, 1921 (HAB, OGB K 271)